

КРЕАТИВНИЙ КОНСПЕКТ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ГЛИБОКОГО ТА ПОВНОГО РОЗУМІННЯ НАВЧАЛЬНОГО ТЕКСТУ

Гудінова І. Л. Креативний конспект як результат глибокого та повного розуміння навчального тексту. Аргументується точка зору, що однією з сучасних тенденцій в психологічній науці повинно стати поглиблення інтересу до глибинного смислосприйняття тексту за допомогою вибіркості та варіативності мислення, а також множинності та багатогранності сприйняття оточуючого. В такому разі, навчальний текст стає суб'єктом соціального впливу, що формує та структурує соціальні та пізнавальні практики людини, тобто, створює нескінченний смисловий простір. Тому актуалізується проблема готовності студентів до самоосвітнього читання яке досягається за умови сформованості читацької діяльності в повному об'ємі: орієнтування в течіях інформації, організація та планування читання, сформованості основних когнітивних операцій та прийомів діалогічної взаємодії з текстом, вміння оцінювати прочитане та застосовувати в буденному. Тобто, смисли засвоєних текстів повинні слугувати ціллю, стимулом і засобом для подальшого сприйняття нової інформації. Раціональне читання дозволяє в короткі строки з найменшими зусиллями сприйняти та засвоїти максимум інформації в відповідності до цілі. При цьому, смисл тексту стає одиницею дії\взаємодії комунікації і пізнання.

Ключові слова: когнітивні операції, структурування, переструктурування, смисл, читання.

Гудінова И.Л. Креативный конспект как результат глубокого и полного понимания учебного текста. Аргументируется точка зрения, что одной из современных тенденций психологической науки должно стать углубление интереса к внутреннему смысловосприятию текста с помощью избирательности и вариативности мышления, а также, множественности и многогранности восприятия окружающего мира. В таком случае, учебный популярный текст становится субъектом социального воздействия, который формирует и структурирует социальные практики человека, то есть, создает бесконечное смысловое пространство (когнитивная карта). Поэтому, актуализируется проблема готовности студентов к самообразовательному чтению, которое достигается при условии сформированности читательской деятельности в полном ее объеме: ориентирование в течениях информации, организация и планирование чтения, сформированности основных когнитивных операций и приемов диалогического взаимодействия с текстом, умение оценить прочитанное и применять в дальнейшей работе. То есть, смыслы усвоенных текстов должны служить целью, стимулом и средством для дальнейшего восприятия информации. Рациональное чтение позволяет в кратчайшие сроки с наименьшими затратами воспринять и усвоить максимум информации в соответствии с целью. При этом, текст становится единицей человеческой деятельности и «взаимодействия» коммуникации и познания.

Ключевые слова: когнитивные операции, структурирование переструктурирование, смысл, чтение.

Постановка проблеми Одна із сучасних тенденцій науки - поглиблення інтересу до способів смислосприйняття тексту за допомогою вибіркості, гнучкості мислення, множинності та багатогранності бачення світу. Відтак саме осмислений в майбутньому текст набуває для реципієнта статус суб'єкта соціального впливу «текст - впливатор», що в подальшому формує

та структурує пізнавальні та соціальні практики людини, тобто, змінює модель «текст - всесвіт» реципієнта. В свою чергу, зміни відбуваються у всіх підструктурах: реципієнт - всесвіт, автор - реципієнт, реципієнт - текст, реципієнт - сукупність текстів.

Для досягнення таких особистісних змін студент педагогічного коледжу повинен вирішити питання про раціональну, креативну, ефективну та динамічну інтелектуальну діяльність при розумінні текстових форм (навчальних, науково популярних, довідникових текстів). Так, як саме така робота є підґрунтям для самоосвітнього читання якому нажаль несвоєчасно і не досить багатоаспектна приділяється увага.

Таке сприйняття можливе лише при вільному орієнтування в течіях інформації, організації і плануванні читання, сформованості основних когнітивних операцій і прийомів діалогічної взаємодії з текстом, вміння оцінювати прочитане і використовувати його в подальшій діяльності. Сформованість у студентів когнітивних операцій розуміння тексту таких як структурування та переструктурування інформації безперечно приведе до підвищення культури їх розумової праці. Сформована здатність оволодівати смислом нової інформації буде пропорційна здібності до когнітивної економії при її відтворенні.

Контактуючи з текстом всякий раз ми намагаємося зрозуміти його, тобто здобути для себе нові знання, які б відобразили сутність речей, поєднали б відоме раніше з тільки що прочитаним, і перетворили попередню розрізнену інформацію в систему знань. Зрозумівши текст, ми присвоюємо нові знання перетворюючи їх в складову частину, яка регулює нашу діяльність відповідно до вимог практики. Ефективність навчальної діяльності тісно пов'язана з вмінням оперувати основними когнітивними операціями розуміння тексту. Майбутній фахівець повинен зорієнтуватися у великому потоці досить суперечливої інформації, і тільки за умови сформованої операціональної компетентності, як невід'ємної складової читацької компетентності, розуміння можна вважати повним та глибоким.

Розуміння та інтерпретація вважаються одними з найважливіших характеристик когнітивно-пізнавальної діяльності особистості. Ці процеси мають багатопланову структуру і характеризуються як процесуально-результативні і багаторівневі утворення. Провідними когнітивними операціями розуміння тексту є структурування та переструктурування інформації.

Як зазначає Н.В. Чепелева, саме процес структурування забезпечує значеннєве розуміння, а переструктурування дозволяє віднайти смисли тексту та установити їх ієрархію [11]. Операції структурування та переструктурування стають базовими для проникнення у смислову царину тексту. Вони дозволяють орієнтуватись у семантиці тексту, згортати та розгортати його смисл, порівнювати, групувати, виділяти смислові блоки, компресувати та проводити семантичне зважування інформації. Без таких процедур неможливий процес відновлення, реконструкції смислу повідомлення. Процес переструктурування забезпечує, на думку Ліндсея та Нормана, пов'язання щойно сприйнятої інформації з особистими знаннями та досвідом людини. Він до-

зволяє підлаштувати авторську фактологічну послідовність під особистий досвід та легко його привласнити [4].

Проблемою навчання операціям розуміння тексту переймалися такі автори, як Н. В. Чепелева, М. С. Мацковський, П. М. Ерднієв, А. А. Смирнов, Н. І. Жинкін та ін.

Так Мацковський М. С. під операціями розуміння вбачав: 1) смисловий аналіз (розбиття тексту на мікротеми); 2) групування в теми, підтеми; 3) встановлення ієрархії смислів, тобто розташування тем у порядку семантичного зростання; 4) подачу інформації у структурованому графічному вигляді [3].

В свою чергу, А. А. Смирнов основними прийоми, за допомогою яких досягається найглибше розуміння, вважав: 1) розбивку тексту на смислові частини (виділення опірних пунктів); 2) співвіднесення у розумі з уже існуючими знаннями; 3) зіставлення частин тексту поміж собою; 4) використання наочних форм чи образів запису; 5) «переклад на свою мову» [7].

На думку М. І. Жинкіна, смислові структури, існуючі в мисленні і сформульовані у досвіді реципієнта, базуються на системах денотатів і пов'язані між собою предметними відносинами. Вони не лінійні, а багаторівневі, один і той же денотат залучений до різних систем та відношень, буде нести різні смисли. Він запропонував такий алгоритм: 1) виділення іменних сполучень; 2) розбиття цілого тексту на фрагменти; 3) побудова іменних ланцюжків в середині фрагменту; 4) підбір цих ланцюжків [2].

Для нашого ж дослідження базовими є когнітивні операції переробки текстової інформації визначених Н. В. Чепелевою. А саме: 1) семантичне орієнтування в змісті тексту; 2) структурування та переструктурування інформації; 3) згортання та розгортання смислу. І мікрооперації: 1) порівняння; 2) смислове групування матеріалу; 3) смислове членування; 4) стиснення та семантичне зважування інформації. В результаті виконання цих операцій відбувається повне та глибоке розуміння змісту текстового повідомлення [11]. Тільки за таких умов студент легко здійснить аналіз відношень між представленими у тексті судженнями, відновить неповну та неявно прописану інформацію, виявить смисл, головну ідею тексту, збагатить інформаційний простір навчального тексту новими тематичними смислами, які допоможуть більш критично та багатогранно поглянути на проблему.

Навчальні тексти відносяться до групи теоретичних текстів, що містять основні концепти галузі – закони, поняття, правила, висновки. Їм притаманні такі основні функції, як трансляюча, регулятивна, когнітивна, розвивальна. Тобто, сам навчальний текст є для майбутнього фахівця базовим та пріоритетним за декількох причинах: 1. Це першоджерело з якого він дізнається про безліч фактів необхідних для навчання та майбутньої роботи. 2. В цих текстах переважає когнітивний аспект, що забезпечує збагачення знань студента відповідно до його індивідуального тезаурусу. 3. Інформаційна наступність забезпечує поєднання наявного у тексті знання з знаннями, отриманими студентами з інших джерел інформації. 4. У навчальних текстах міститься інформація про можливість практичного застосування теоретичних знань [1].

Метою першого етапу експериментального дослідження було визначення рівня когнітивної компетентності та рівня сформованості когнітивних операцій розуміння тексту у студентів педагогічних коледжів, а саме структурування та переструктурування інформації, які є провідними показниками сформованої операціональної компетентності.

Відповідно до поставлених завдань було організоване експериментальне дослідження. У ньому взяли участь студенти II курсу Київського педагогічного коледжу ім. К.Д. Ушинського і Київського педагогічного коледжу при Київському національному університеті ім. Т.Г. Шевченка (181 особа).

Нами були визначені такі критерії розуміння тексту:

- виділення та узагальнення змісту окремих положень тексту;
- розташування змістових блоків тексту в логічно-смісловій послідовності;
- повнота розкриття змісту окремих положень тексту;
- глибина розкриття змісту (розкриття зв'язків між елементами тексту, узагальнення висновків, вираження свого ставлення до змісту);
- інтегрування інформації із особистого досвіду.

В процесі експериментального дослідження нами використовувались такі методи:

Постановка запитань до тексту. Запитальне ставлення до тексту є намаганням прояснити для себе ситуацію для подальшого її розуміння, з'ясувати свої передбачення, ідентифікувати й створити текстові аналогії, активізувати їх причинно-наслідкові відносини, контр-аргументувати, оцінити та обґрунтувати інформацію, синтезувати ідеї [Халперн 2000].

Методика складання плану (простого та складного) тексту. Цей метод дозволяє реципієнту углядіти структуру тексту у «мініатюрі», тобто послідовно структурувати смислові блоки авторського тексту. Побудова складного плану, який вимагає переструктурування інформації, тобто установлення ієрархії смислів. Результатом є побудова внутрішньої структури тексту і, як наслідок, його глибоке розуміння. В свою чергу, узагальнення смислу тексту у вигляді планів дозволяє нам не лише вивчати особливості структурування та переструктурування текстової інформації, а й володіння студентами операціями стиснення та семантичного зважування інформації, які є невід'ємними складовими (мікро\макро операцій) переструктурування текстової інформації [І.Ф. Неволін, А.А. Смірнов, С.П. Цуранова, Н.В. Чепелева].

Для експерименту були вибрані прості за викладенням навчальні тексти «Види українських казок», «Мнемоніка і образи», «Писанкарство на Україні».

Студентам пропонувалось:

- а) уважно прочитати текст та підкреслити основні теоретичні положення;
- б) поділити текст на блоки з більш-менш закінченою думкою, провести стиснення інформації (згорнути до тез);
- в) виділити теми і підтеми;
- г) виокремити текстові смисли;
- д) провести семантичне зважування смислових блоків інформації;

е) переструктурувати текстову інформацію у вигляді смислової структури повідомлення.

На початковому етапі констатуючого експерименту студенти склали конспект тексту. Використовуючи метод конспектування, ми виходили з того, що конспекти - це змінені тексти, які утворюються у результаті поетапного згорання початкового тексту.

На основі результатів констатуючого експерименту, який показав недостатнє володіння студентами основними когнітивними операціями розуміння тексту, була розроблена програма формуючого експерименту. В основу цієї проблеми було покладено навчання студентів складанню конспекту повідомлення. При цьому ми виходили з того, що конспектування тексту передбачає використання всіх операцій розуміння і являє собою скомпресований та переструктурований виклад змісту твору.

Для роботи з формування вмінь складати конспекти були підбрані 6 текстів («Смисл і його ознаки», «Будова характеру», «Система травлення», «Види українських казок», «Мнемонічні прийоми»).

Студентам був запропонований алгоритм створення конспекту «дискусійна сітка», який складався з таких етапів і супроводжуваних їх операцій:

1) Уважне читання змісту тексту (семантичне орієнтування в змісті тексту).

2) Стратифікація та ієрархічна побудова авторської інформації – розмежування основної та додаткової інформації та визначення їх місця у структурі цілого, поєднання основної та додаткової інформації на основі внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Це дозволяло встановити логіку розвитку основної думки тексту. На цьому етапі формувались такі операції розуміння тексту:

а) структурування та переструктурування її (тобто, поділ інформації на основну і додаткову, вилучення другорядної інформації, визначення місця частин у структурі цілого, поєднання їх на основі внутрішніх та зовнішніх зв'язків);

б) згорання та розгортання смислу;

в) порівняння смислових блоків;

г) смислове групування матеріалу (виявлення смислових зв'язків між частинами);

д) смисловий розподіл;

е) стиснення та семантичне зважування інформації. (поєднання в класи більш високого рівня, від якого легко перейти до підкласів) [11].

3. Відновлення інформації, що прописана неявно у тексті та видобута із нього внаслідок осмислення та переосмислення. Інтерпретаційний напрямок у розгортанні конспекту «дискусійна сітка».

В результаті цієї роботи студент повинен був:

а) ліквідувати невизначені смислові ситуації, взаємовідносини текстових елементів;

б) відшукати способи перевірки своїх гіпотез шляхом створення версій, здогадок, варіантів трактування смислу;

в) домогтися вирішення протиріч, дисонансів, та утримати їх до стану оформлення в проблему;

г) використовувати методи реінтерпретації, а саме, повторної перевірки попередньої думки, версій, висновків, їх оцінку, вибрати критичне або позитивне ставлення до інформації, версій, аргументів, інших людей. Здійснити перехід до нових фактів та замінити їх новими словесними еквівалентами, діями, сукупностями та їх послідовностями.

4. Оцінка тематичного факту, з точки зору особистого минулого досвіду. (вибрати одну з операцій чи декілька).

Тут задіяні такі операції розуміння тексту (на вибір):

- «Коментування» - результат творчого розуміння «оцінка оцінки». Це обґрунтований, незалежний, логічно і лаконічно організований текст;
- оцінка на основі деякого взірця, стандарту, норми, принципу (А. А. Івін);
- опозиційний смисл – тут оцінка як смислова одиниця переживає:
а) опозицію реципієнта; б) оцінку діям; в) культурним нормам [8];
- оцінка по мірі її появи;
- оцінка особистого розуміння на основі самовизначення;
- оцінка особистого розуміння;
- оцінка особистого розуміння у зв'язку з визначенням типологічного місця рефлексивного акту який забезпечив утворення смислу;
- оцінка особистого розуміння у зв'язку з визначенням текстових засобів, які сприяли та забезпечували пробудження рефлексії;
- оцінка онтологічних картин, які задіяні в акті розуміння, тобто, відповідь на питання «я зрозумів, але чому я так зрозумів?» (техніка розроблена Г. П. Щедровицьким);
- оцінка минулого;
- оцінка рефлексії над фактами історії та вихід до відповідного розуміння;
- сумнів в правомірності тих чи інших положень;
- незгода з висновками, аргументами автора;
- згода з точкою зору автора;
- оцінка логіки і структури викладення тексту;
- оцінка зрозумілості повідомлення;
- оцінка змісту в цілому та окремих положень;
- апеляція до автора тексту;
- звернення до особистого досвіду;
- оцінка значимості тексту для реципієнта;
- емоційна реакція на текст;
- розгорнута полеміка з автором [11].

5. Наукові позиції інших авторів по даній темі.

6. Конфлікти смислів – суперечливі та безсумнівні факти у темі на думку реципієнта.

7. Переоцінка всього смислового масиву тексту

8. Конкретизація – наведення прикладів згідно до розглянутих фактів у тексті.

9. Вихід до інноваційного винаходу на основі отриманої інформації (по можливості).

10. Ключові слова – добір слів, понять, ключових значень.

Студенти після формування вмінь скласти конспект за запропонованим алгоритмом показали такі результати: повністю відобразили смислову організацію авторського тексту, навели декілька думок інших авторів з даної проблеми, змогли критично поставитись до інформації 32,48% (до формування 5,4%), виявили неповне відображення зовнішньої структури тексту з збереженням основних думок твору, висловили критичні думки відносно окремих елементів тексту, навели неточні знання з даного питання 48,7% (44,1%), невірно узагальнили інформацію, яка міститься у змістових елементах вихідних положень, не висловили свою оціночну позицію (не відбулося міжгалузевого діалогу), виявили некомпетентність з даного питання (незнання інших джерел по даному питанню) 18,9% (50,5%).

На думку Д. А. Леонтьєва оволодіння когнітивними операціями розуміння тексту несе у собі смислову динаміку, а саме: 1) смислотворення; 2) смислоусвідомлення; 3) смислобудівництво. Перший вид смислової динаміки передбачає виникнення операціонального смислу як необхідного для досягнення більш-менш лаконічного визначення смислу та для дослідження його розвитку (смислоутворення). Тому, формуючий момент у навчальному процесі є невід'ємною ознакою професійного зростання [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бартазарян С.Р.* От знания к образу. – Ереван, Изд-во АН Армении, 1973. – 200 с.
2. *Жинкин Н.И.* Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 160 с.
3. *Мацковський М.С.* Проблемы читабельности печатного материала // Смысловое восприятие речевого сообщения. – М.: Наука, 1976. – С.126-142.
4. *Линдсей Н., Норман Д.* Переработка информации у человека. - М.: Мир, 1974. – 550 с.
5. *Лодатко Е. О.* Смысловая интерпретация содержания субъектами информационных отношений. М., – 2006.
6. *Моляко В. А.* Організація творчого сприймання на різних вікових рівнях: методичні рекомендації / В. О. Моляко, І. М. Біла, Н. А. Ваганова [та ін.]; за ред. В. О. Моляко. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 57 с.
7. *Смирнов А. А.* Избранные психологические труды: В 2 т. \ Педагогика, – М., 1987. – Т. 2: Психология запоминания. - С. 294.
8. *Торбан О. В.* Психологический анализ смыслового чтения текста; Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 \ НИИ общей и педагогической психологии. – М., 1990. – 22 с.
9. *Халперн Д.* Психология критического мышления. – М.: Питер, 4-е изд. 2000. С. 130-145.
10. *Цуранова С. П.* Психологические предпосылки совершенствования чтения школьниками и студентами: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 \ Минск, 1986. – С.148.20 с.
11. *Чепелєва Н. В.* Психология чтения учебной литературы в системе профессиональной подготовки студентов: Дис д-ра психол. наук: 19.00.01. - К.,1992. – 346 с.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Bartazarian S.R.* Ot znaniia k obrazu. – Erevan, Izd-vo AN Armenii, 1973. – 200 s.

2. *Zhinkin N.I.* Rech kak provodnik informatcii. – M.: Nauka, 1982. – 160 s.
3. *Matckovskii M.S.* Problemy chitabelnosti pechatnogo materiala \\\ Smyslovoe vospriiatie rechevogo soobshcheniia. – M.: Nauka, 1976. – S.126-142.
4. *Lindsei N., Norman D.* Pererabotka informatcii u cheloveka. - M.: Mir, 1974. – 550 s.
5. *Lodatko E.O.* Smyslovaia interpretatciia sodержaniia subektami informatcionnykh otnoshenii. M., - 2006.
6. *Moliako V.A.* Orhanizatsiia tvorchoho sprymannia na riznykh vikovykh rivniakh: metodychni rekomendatsii / V. O. Moliako, I. M. Bila, N. A. Vahanova [ta in.]; za red. V. O. Moliako. – K.: Pedahohichna dumka, 2015. – 57 s.
7. *Smirnov A.A.* Izbrannye psikhologicheskie trudy: V 2 t. \ Pedagogika, - M., 1987. – T. 2: Psikhologiia zapominaniia. - S. 294.
8. *Torban O.V.* Psikhologicheskii analiz smyslovogo chteniia teksta; Avtoref. dis. kand. psikhol. nauk: 19.00.07 \ NII obshchei i pedagogicheskoi psikhologii. – M., 1990. – 22 s.
9. *Khalpern D.* Psikhologiia kriticheskogo myshleniia. - M.: Piter, 4-e izd. 2000. S.130-145.
10. *Tcuranova S.P.* Psikhologicheskie predposylki sovershenstvovaniia chteniia shkolnikami i studentami: Avtoref. dis. kand. psikhol. nauk: 19.00.07 \ Minsk, 1986. – S.148.20 s.
11. *Chepeleva N.V.* Psikhologiia chteniia uchebnoi literatury v sisteme professionalnoi podgotovki studentov: Dis d-ra psikhol. nauk: 19.00.01. - K.,1992. - 346 s.19.00.07 / Yacenko Tetyana Volody`my`rivna; Nacz. Akad. ped. nauk Ukrainy`, In-t psyhologiyi im. G.S. Kostyuka.-Kyiv, 20 s.

Gudinova I. L. Creative concept as a result of deep and full development of educational text. It is argued the point of view that one of the modern tendencies of Psychological Science must become a deepen interest to the inner sense-perception of a text with the help of thinking selection and variety, and also of multitude and multi-side of world perception. In this case the educational text becomes as a subject of social affect which forms and structurizes a person's social practice. It means that it creates some endless sense of area (a cognitive map). That's why it is important to actualize the problem of readiness to self-education, a part of which is self-educational reading. It achieves by means of a reader's formed activity in a complete volume: orientation in the informational trends, forming of the main cognitive actions and methods of dialogical interaction with the text, ability to appreciate the read text and to use it in the further work. The senses of acquired text for the competent reader must serve as a goal, a stimuli and a means for further perception of information. The rational reading allows to percept and to percept and to adapt the maximum of information in accordance to the aim for the shortest period of time with the least expense. Text is a unit of the person's activity and interaction of communication and cognition.

Keywords: cognitive operations, structuring, restructuring, sense, reading.

Отримано 3.06.2019